

34. Šusta J. České dějiny II/I. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví / J. Šusta. – Praha : Jan Laichter, 1935. – 803 s.
35. Wichert Th. Die Annalen Hermanns von Nieder-Altaich / Th. Wichert // Neues Archiv. – 1876. – № 1. – S. 371–393.
36. Žemlička J. Století posledních Přemyslovců / J. Žemlička. – Praha : Melantrich, 1998. – 412 s.

Стаття посвячена вопросу участия галицкого князя Льва Даниловича в битве при Дюрнкруте 1278 года между чешским королем Пшемислом-Оттокар II и Рудольфом I Габсбургом. На основе “Hermannii Alahensis annales”, источника, созданного в XIII в., показано, что Лев Данилович действительно мог быть союзником чешского монарха, однако, наверно, весомой военной поддержки ему не предоставил, ведь был вынужден в это же время бороться с восставшими валахами в пределах собственного княжества.

Ключевые слова: Лев Данилович, “Hermannii Alahensis annales”, Пшемисл-Оттокар II, Рудольф I Габсбург, битва при Дюрнкруте.

This article deals with the problem of participation of Galician duke Lev Danilovich in the battle near Durnkrut in 1278 between king Ottokar II of Bohemia and Rudolf I, the founder of Habsburg's dynasty. Latin chroniclers of XIII (for example the “Hermannii Alahensis annales”) haven't mentions about it, but duke Lev at the same time could be embroiled in conflict with rebels in Walachia. That's why, maybe, he couldn't support his ally – the bohemian king.

Key words: Lev Danilovich, “Hermannii Alahensis annales”, Premysl Ottokar II, Rudolf I Habsburg, Durnkrut.

УДК 94 (447)

ББК 63.3 (4 Укр) 46

Мар'яна Засипко

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА КАР'ЄРА МИРГОРОДСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ДАНИЛА АПОСТОЛА

У статті подається короткий аналіз військово-політичної кар'єри миргородського полковника Данила Апостола. Розглянуто деякі аспекти військових походів та участь у них майбутнього гетьмана. Охарактеризовано умови формування політичних поглядів Д.Апостола.

Ключові слова: військо, походи, кар'єра, політичні погляди, Гетьманщина, державницька ідея.

Початок XVIII ст. в історії Гетьманщини відзначився періодом ряду військових і бойових кампаній, учасниками яких виступало українське козацтво. Серед них був і миргородський полковник Данило Апостол. Його військовий дух, характер і витримка вироблялися в боях ще з юнацьких років. Він брав участь у кількох значних військових кампаніях Петра I, включаючи й Північну війну Росії проти Швеції, де формувалася військово-політична кар'єра майбутнього гетьмана.

Питання формування особистої кар'єри гетьмана досліджував у своїх працях В.Антонович, який розкриває основні аспекти військової кар'єри миргородського полковника. В.Горобець робить акцент на військові звичаї Д.Апостола під час Північної війни [6; 7]. Участь майбутнього гетьмана в битві під Ерестфером описує В.Дядиченко. Поряд з військовою кар'єрою гетьмана виробляється і його політичний світогляд. Він виступає прихильником ідеї І.Мазепи від'єднати Гетьманщину від імперії Романових. Відображає ці погляди у своїй праці Н.Герасименко, яка відмічає чинники, що впливали на формування поглядів майбутнього гетьмана [3; 4]. Неоднозначно оцінюється в історіографії й перехід Д.Апостола на бік Петра I. Цю проблему у своїх працях розкриває В.Мокляк [14].

Шістдесят років із життя гетьмана тісно пов'язані з Полтавщиною. Данило Павлович народився на Миргородщині. Про його дитячі та юнацькі роки відомостей не збереглося, також немає ніяких даних про здобуття освіти. Найімовірніше, що майбутній гетьман отримав освіту в Києво-Могилянській колегії, яка на той час була одним з най-

кращих навчальних закладів України. У 20-річному віці Д.Апостол почав виконувати обов'язки миргородського полковника. До того часу цю посаду обіймав його батько – Павло Апостол. Тоді Миргородський полк мав найбільшу територію: у нього входила майже вся сучасна територія Полтавської й частина Харківської областей.

У 1682 р. 28-річного козака обирають миргородським полковником. Випадок в історії доволі унікальний. Так само винятком стало й те, що цю посаду майбутній гетьман обіймав 44 роки, аж до свого обрання на посаду керманіча держави. Початком своєї військової кар'єри й адміністративних здібностей Данило Апостол був зобов'язаний покровительству тодішнього гетьмана Івана Самойловича, який дуже прихильно ставився до Павла Апостола, а згодом і до його сина. Після усунення з посади гетьмана І.Самойловича миргородський полковник пристає до радикально налаштованої опозиції, яку тоді очолював новий гетьман І.Мазепа. На початку 1688 р. І.Мазепа дізнається, що миргородський полковник є одним з організаторів антигетьманської змови, як наслідок, Д.Апостол був арештований. Однак у переддень чергового походу на Крим І.Мазепі було не вигідно карати миргородського полковника, оскільки його родина зажила чималого авторитету серед козацтва й населення Полтавщини. З ініціативи гетьмана відбулася зустріч, на якій І.Мазепа й Д.Апостол досягли порозуміння. Після цього його звільняють з-під варті та поновлюють в уряді. У 1689 р. миргородський полковник бере участь у черговому Кримському поході, де відзначається значними успіхами й досягненнями [3, с.92].

У 1693 р. миргородський полковник бере участь у пошуках військового писаря Петра Іваненка (Петрика), який утік до Криму, проголосив себе гетьманом і разом з татарами розпочав військові дії проти України. Д.Апостол воював з Петриком три роки й одержав чимало перемог, у тому числі 1693 р. біля р. Інгул. У 1696 р. Д.Апостол разом з галицьким полковником М.Бороховичем розгромив кримського хана на Полтавщині, коли той разом з Петриком прямували в Україну. У цьому поході Петрик був убитий [6, с.75].

У 1695 р. Д.Апостол бере участь у першому Азовському поході. У нього було завдання захопити турецькі фортеці в гирлі Дунаю. Під час облоги та штурму Ослам-городка, Тавані, а особливо Кази-Кермена миргородський полковник, за даними літописця, “знатну паче прочих показувал храбрость” [9, с.212].

Розквіт військового таланту Д.Апостола припадає на період російсько-шведської війни (1700–1721), що ввійшла в історію під назвою Північної. У 1700 р. його з козаками відправили до шведських кордонів для підсилення війська наказного гетьмана І.Обидовського, і після смерті останнього бере на себе його функції, командуючи загонами козаків. На початку вересня 1701 р. Д.Апостол у ролі наказного гетьмана на чолі Миргородського, Лубенського, Переяславського, Ніжинського та Полтавського полків виступає до Ліфляндії, а в грудні того ж року бере участь у битві під поселенням Ерестфер, на схід від Чудського озера. У цьому бою Д.Апостол проявив відмінні командирські й полковницькі здібності. Завдяки вмілим, енергійним і чітким діям миргородського полковника козацьке військо на початковому етапі війни розбило під Стагніцем військо шведського корпусу генерала Шліппенбаха, що практично розв'язало руки російському фельдмаршалові В.Шереметьєву, який зумів правильно вишикувати російські загонами без зайвих перешкод і перепон. Українське військо захопило багатий шведський обоз, але було змушене віддати трофеї російським військам [7, с.104].

У 1709 р. 16-тисячне російське військо, у складі якого перебувала тисяча українських козаків, під керівництвом М.Голіцина виступило на допомогу польському королю Августу, який був союзником Петра І. Пізніше до них приєдналися 3 тисячі козаків на чолі з миргородським полковником Д.Апостолом. На початку 1704 р. гетьман І.Мазепа відправив на допомогу Августу II 17-тисячний козацький корпус під командуванням полковників Данила Апостола й Івана Миновича. Козаки не встигли першими ввійти до Львова, і шведські війська 6 вересня 1704 р. зайняли місто. Під натиском про-

тивника козаки відступили під Броди, а потім у складі польського війська Ревуцького пішли під Варшаву. Похід відбувався в доволі складних умовах: місцеве населення вороже ставилося до козаків, командування не забезпечувало їх провіантом і фуражем, не враховувало думки козацької старшини й діяло на власний розсуд. Миргородський полк, у складі генерала Брандта, у вересні-жовтні успішно діяв на території Польщі, брав участь у взятті кількох міст, у тому числі й Варшави. Але становище змінилося після того, як командування за наказом Петра I взяв на себе генерал І.Паткуль. Постачання козаків продуктами практично припинилося, і вони повинні були самотужки турбуватися про це. Почалися сутички з місцевим населенням. З ініціативи Петра I Паткуль завів у козацьких загонах пруські порядки й навіть муштру. Винних, у тому числі й старшину, карали шпідрутенами, а сотника Родзянку хотіли навіть стратити. Не звичних до такого козаків це вкрай обурювало й вони почали вимагати повернення додому. Саксонські війська оточили козацький табір і відібрали всіх коней. Дорогою до Кракова на козацькі загоны напали шведські війська та загоны їхніх прибічників поляків і практично всіх перебили. Удалося врятуватися двом полковникам, сотникові й 80-ти козакам, які змогли перебраться на Правобережжя. Звістка про поневіряння козаків І.Мировича та Д.Апостола швидко поширилася по всій Україні й викликала обурення українського населення відносно політики російського уряду щодо козацьких загонів [5, с.32].

Бойові дії Росії відобразилися доволі негативно на житті українців, на плечі яких лягло утримання російського війська. Непропорційно велику частку російського війська становили українські козаки. При всьому цьому привілеї козацтва значно урізалися. Поведінка російського війська на території Гетьманщини викликала незадоволення місцевого населення. Козаки теж були незадоволені своїм становищем: військові дії проходили далеко за межами України й усі витрати покривали власними коштами. Козаків використовували як гарматне м'ясо. Утрати українського війська в живій силі становили близько 70 відсотків. З 1705 р. Петро I призначив у козацькі частини російських і німецьких командирів, які поводитися з українцями жорстоко й зверхньо [2, с.135].

Неприємні спогади залишилися в миргородського полковника Д.Апостола й від проведеної кампанії 1706 р., коли козацькі війська (Миргородський, Переяславський та Стародубський полки) і російські війська під керівництвом бригадира Л.Неплюєва здійснювали похід на допомогу переяславському полковникові І.Мировичу, який був оточений шведськими військами в м. Ляховичі. Літописець, описуючи ці події, відзначив одну з причин поразки російсько-українських військ. Коли війська наблизилися до вузької греблі біля Клецька, по обидва боки якої було багнисте болото, Д.Апостол порадив Л.Неплюєву перевірити, чи нема за греблюю шведських військ. Однак той не зважив на пораду, і коли війська зайшли на греблю, вони потрапили в засідку. Більшість козаків загинула. “Данило Апостол, – повідомляє літописець, – спішившись легко, в болото впав и копцем оборонялся от шведов, выскочил до своего через силу войска ругаючи добре зараз в глаза Неплюева, что своим нерадением запропастил войска”. Унаслідок поразки російсько-українських військ І.Мирович потрапив до шведського полону, де й помер через кілька років [4, с.1].

Участь Д.Апостола в походах російських військ на чолі українських козаків, багато яких закінчувалося їх перемогою, виявлена ним особиста хоробрість і знання військової справи свідчили, що він був мужньою людиною й талановитим, досвідченим організатором бойових дій.

У середині 1707 р. на київських квартирах Д.Апостола й І.Ломиковського проходять таємні старшинські наради, на яких бурхливо обговорюються безрадні перспективи перебування Гетьманщини в складі Російської імперії, іде пошук шляхів вирішення складної ситуації, яка склалася [7, с.106].

У ході Північної війни 28 жовтня 1708 р. гетьман Лівобережної України І.Мазепа з деякими представниками козацької старшини й 5–6-тисячним військом перейшов на

бік шведського короля Карла XII. Серед старшини, яка перейшла на бік шведів, був і миргородський полковник Д.Апостол, який знав про намір гетьмана І.Мазепи відокремити Лівобережну Україну від складу імперії Романових. У цьому питанні Данило Апостол повністю підтримував гетьмана. Однак 21 листопада 1708 р. він покинув І.Мазепу у шведському військовому таборі й з великими труднощами добрався до свого маєтку в м. Сорочинці, Полтавського полку, де стояла російська військова частина. Звідти написав листа новообраному гетьманові І.Скоропадському, у якому просив захисту від гніву російського царя. У листі він запевняв І.Скоропадського, що потрапив у халепу через незнання справи й змушений був коритися І.Мазепі [3, с.94].

Цей вчинок Д.Апостола є однією з найзагадковіших сторінок його життя. Що саме спонукало його до такого вчинку? Погляди Данила Апостола, за браком відповідних документів, мабуть, так і залишаться нерозгаданою таємницею історії. Можливо, причиною стали меркантильні погляди старшини, яка не бажала втрачати нажиті багаті маєтки. Брак достовірної інформації, на жаль, не дозволяє встановити, яка саме причина змусила майбутнього гетьмана змінити свою позицію й залишити І.Мазепу в такий критичний і вирішальний момент.

Частина істориків, опираючись на листи до І.Мазепи російського канцлера Г.Головкина від 22 грудня 1708 р. і Д.Апостола, схильні вважати, що миргородський полковник прибув у ставку царя за дорученням самого гетьмана, що в цей час уже шукав можливості порозумітися з Петром I і розірвати стосунки з Карлом XII [14, с.10].

Петро I, мабуть, пам'ятаючи про арешт Д.Апостола за наказом гетьмана в 1688 р., щиро вважав полковника людиною дуже неприхильною до І.Мазепи, а тому радо його зустрів, поновив на посаді полковника й навіть доручив командування корпусом українських і донських козаків, розташованих під Полтавою поблизу Псла. Натомість Карл XII відправив генерал-майора Майєрфельда на чолі 4-х полків кінноти, для того щоб спалити маєтки перебіжчика. На початку 1709 р. за наказом Москви до Запорізької Січі прибули козаки з полку Д.Апостола й почали проводити агітацію проти К.Гордієнка [12, с.1].

Миргородський полковник бере участь у Полтавській битві 1709 р. Два роки потому, у 1711 р., разом з Петром I Данило Апостол вирушає в похід на Прут проти турецької армії, де черговий раз підтверджує характер умілого й ініціативного воєначальника. Згодом, коли російський імператор, завдавши Швеції остаточної поразки, розпочинає чергову військову акцію, на цей раз на Кавказі, Данило Апостол, незважаючи на похилий вік, знову бере участь у цій кампанії. У 1722 р. він очолював десятитисячне козацьке військо, яке разом з російською армією воювало в Персії, де була заснована фортеця святого Христа над річкою Судак. За успішні дії проти військ султана Махмуда Д.Апостол отримує з рук імператора оздоблений діамантами портрет російського монарха, при цьому Петро I у присутності міністрів зауважує, що полковник поки що має задовольнитися із цієї милої винагороди в очікуванні на більш значиму [6, с.76].

У 1723 р. Д.Апостола було вислано на річку Коломак, де козацькі полки разом з російськими військами на чолі з князем М.Голіциним охороняли кордони від татар і запорожців. Петро I відправив козаків подалі, щоб уникнути ускладнень, які могли мати місце під час упровадження нових антиукраїнських законів. Тут козацька старшина скликала раду й уклала петицію до Петра I з проханням скасувати Малоросійську колегію й обрати нового гетьмана. Ініціатором цього кроку був Данило Апостол. Петицію було таємно відправлено до Петербурга й 10 листопада 1723 р. вручено цареві. Петро I, розгнівавшись, вирішив остаточно не скасовувати Малоросійську колегію й заборонити вибори нового гетьмана. Із цього приводу він викликав Д.Апостола разом з усією старшиною до Петербурга, наказав заарештувати й передати в таємну канцелярію для проведення слідства. У зв'язку з підготовкою до війни, Росії потрібна була підтримка й допомога козаків. Вони виступали як розвідники, десантники, знавці театру військових дій. У 1726 р. Катерина I звільняє п'ятнадцять козацьких старшин, у тому числі й Д.Апостола. Старшині було заборонено

вийжджати з Петербурга, зробивши виняток лише для миргородського полковника Д.Апостола, який дав клятву бути вірним Російській імперії [1, с.105].

У 1711 р. Д.Апостол був у Прутському поході, де очолював загін козаків чисельністю в 6 тис. Д.Апостол кілька разів відбивав напади турків, що дуже імпонувало цареві. Відзначився також миргородський полковник й у Перському поході Петра I в 1722 р. За щоденником М.Ханенка, Д.Апостол пішов у похід на чолі 10-тисячного корпусу як наказний гетьман. Відзначився хоробрістю в Дербенських степах, а також брав участь у будівництві фортеці святого Христа на р. Судак. Проявив Д.Апостол свою військову майстерність і під Астраханню, де врятував з полону російську заложу й бригадира Ветеранні. Як нагороду за проявлену хоробрість і військову доблесть був нагороджений портретом царя, який був інкрустований діамантами. Впливовою людиною залишався миргородський полковник і в період гетьманування І.Скоропадського. У документах немає жодних відомостей про службові конфлікти гетьмана й полковника. Проте в 1722 р. Данило Апостол відмовився виконувати функції наказного гетьмана в період відсутності І.Скоропадського, коли останній їздив з візитом до Москви [13, с.5].

Таким чином, упродовж свого полковництва Данило Апостол зумів побудувати свою військову кар'єру, узяти участь у військових походах і кампаніях російського імператора. Його хист та здібності дозволили йому обійняти посаду не лише полковника, але згодом і гетьмана. У постійних військових походах і битвах сформувався й політичний світогляд гетьмана. Він відстоював позицію незалежності Гетьманщини, однак поважний вік не дозволяв йому діяти радикально.

1. Антонович В. Гетьман Данило Апостол / В. Антонович // Коротка історія козаччини / В. Антонович. – К., 1991. – 356 с.
2. Апостол Данило Павлович // Кубинський М. Некрополь України // Дніпро. – 1990. – № 2. – С. 135.
3. Герасименко Н. Данило Апостол – гетьман Лівобережної України (1727–1734) / Н. Герасименко // УІЖ. – 1992. – № 3. – С. 92–102.
4. Герасименко Н. Данило Апостол (1654 р.) / Н. Герасименко // Історія України. – 2000. – № 5. – С. 1–3.
5. Гетьман Данило Апостол, його роль і місце в історії України : матеріали наук. читань. – Полтава : АСМ, 2005. – 142 с.
6. Горобець В. Выборы без выбора: (реставрация гетманства на Украине в 1727 году) / В. Горобець // Родина. – 2009. – № 2. – С. 75–77.
7. Горобець В. Реставрация гетьманської форми правління (1727 р.): причини та результати. (До питання про інкорпорацію Гетьманщини) / В. Горобець // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку : матеріали III Всеукр. іст. читань. – К. ; Черкаси, 1993. – 251 с.
8. Коструба Т. Гетьман Данило Апостол (1727–1734) / Т. Коструба // Літопис червоної калини. – 1993. – № 10–12. – С. 46–50.
9. Крупницький Б. Біографія гетьмана Данила Апостола в німецькій журналі 1728 р. / Б. Крупницький // Наукові записки УВУ (Прага). – 1942. – Т. 3. – С. 211–224.
10. Крупницький Б. Гетьман Данило Апостол і його доба / Б. Крупницький. – К., 1948. – 281 с.
11. Крупницький Б. Гетьман Данило Апостол і його доба / Б. Крупницький. – К. : Україна, 2004. – 286 с.
12. Май Р. Гордість Миргородщини / Р. Май // Миргород – гоголівський край. – 2004. – № 50. – 8 грудня. – С. 1.
13. Мицик Ю. Данило Апостол воин, политик, экономист / Ю. Мицик // Днепр вечерний. – 1999. – 23 июня. – С. 5–6.
14. Мокляк В. Гетьман Данило Апостол / В. Мокляк // Полтавські єпархіяльні відомості. Офіційна частина. – 2004. – № 30. – Березень. – С. 10–11.

В статтє подається краткий анализ военно-политической карьеры миргородского полковника Данила Апостола. Рассмотрены некоторые аспекты военных походов и участие в них будущего гетмана. Охарактеризованы условия формирования политических взглядов Д.Апостола.

Ключевые слова: *войско, походы, карьера, политические взгляды, Гетманщина, государственническая идея.*

The short analysis of Military-political career of mirgorod colonel Danylo Apostol is given in the article. Some aspects of soldiery hikes are considered that participation for them of future hetman. The terms of forming of political looks of D.Apostol are described.

Key words: *army, hikes, career, political looks, Get'manschina, state idea.*